

Кудушева Н.А.*¹ , Баярыстанова Э.Т.² , Мурзагулова М.Д.² ,

Омарова Е.О.¹ , Аденова Л.Ж.¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗІРГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ӨЗІНДІК ТИІМДІЛІГІНЕ ЭМОЦИЯЛЫҚ-АФФЕКТИВТІК ПРОЦЕСТЕРДІҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада эмоционалды-аффективті процестердің қазіргі студенттердің өзіндік тиімділігіне әсері зерттеледі. Жұмыстың теориялық негізі А.Бандура мен Л. Фрайденбург тұжырымдамалары болды, олар өзіндік тиімділіктің қалыптасу механизмдерін және осы процестегі эмоционалды факторлардың рөлін ашты. Эмпирикалық зерттеу Абай атындағы ҚазҰПУ, Сүлейман Демирел Университеті және Тұран университеті базасында жүргізілді. N= 270 студент (41% ұлдар, 59% қыздар).

Зерттеуде психологиялық әл-ауқат деңгейін, эмоционалды күйлердің динамикасын және тұлғаның құндылық-семантикалық бағдарларын бағалауға мүмкіндік беретін К.Рифф әдістемесі қолданылды. Зерттеу нәтижелері аффективті процестердің өзіндік тиімділікке әртүрлі әсерін анықтады. Оң әсерлер: энергия мен белсенділік сенімділікті арттырады, эмоционалды қатысу өнімділікке ықпал етеді, ал қызығушылық танымдық және кәсіби мотивацияны арттырады. Жағымсыз әсерлер: мазасыздық өнімділікті төмендетеді, сәтсіздік қорқынышы бастаманы басады, ал эмоционалды қаттылық құзыреттіліктің дамуына кедергі келтіреді. Маңызды корреляция психологиялық әл-ауқат деңгейі, өмірлік мағыналардың қалыптасуы, мотивациялық бағыт, өзіндік тиімділік көрсеткіштер арасында орнатылды.

Нәтижелер тұлғалық өсудің аффективті аспектілерін ескере отырып, өзіндік тиімділікті дамытуға кешенді көзқарастың қажеттілігін растайды. Алты негізгі компонентті қамтитын К.Риффтің психологиялық әл-ауқат моделі студенттердің өзін-өзі тиімді сезінуін қалыптастыру механизмдерін түсінуге құнды негіз береді.

Түйін сөздер: өзіндік тиімділік, эмоционалды-аффективті процестер, психологиялық әл-ауқат, студенттер, өзін-өзі қабылдау.

Кудушева Н.А.*¹, Баярыстанова Э.Т.², Мурзагулова М.Д.², Омарова Е.О.¹, Аденова Л.Ж.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-АФФЕКТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ НА ЛИЧНУЮ САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье исследуется влияние эмоционально-аффективных процессов на самооффективность современных студентов. Теоретической основой работы послужили концепции А. Бандуры и Л.Фрайденбург, раскрывающие механизмы формирования самооффективности и роль эмоциональных факторов в этом процессе. Эмпирическое исследование проводилось на базе Казахского национального педагогического университета имени Абая, Университета Сулеймана Демиреля и Университета Туран с участием 270 студентов (41% юношей, 59% девушек).

В исследовании применялась методика К. Рифф, позволяющая оценить уровень психологического благополучия, динамику эмоциональных состояний и ценностно-смысловые ориентации личности. Результаты выявили неоднозначное влияние аффективных процессов на

самоэффективность. Позитивные эффекты: энергия и активность повышают уверенность, эмоциональная вовлеченность способствует продуктивности, любопытство усиливает познавательную и профессиональную мотивацию. Негативные эффекты: Тревожность снижает продуктивность, страх неудачи подавляет инициативу, эмоциональная скованность препятствует развитию компетенций. Установлена значимая корреляция между уровнем психологического благополучия, сформированностью жизненных смыслов, мотивационной направленностью, показателями самоэффективности.

Результаты подтверждают необходимость комплексного подхода к развитию самоэффективности с учетом аффективных аспектов личностного роста. Модель психологического благополучия К. Рифф, включающая шесть ключевых компонентов, предоставляет ценную основу для понимания механизмов формирования эффективного самовосприятия у студентов.

Ключевые слова: самоэффективность, эмоционально-аффективные процессы, психологическое благополучие, студенты, самовосприятие.

Kudusheva N.A.^{1}, Bayarystanova E.T.², Murzagulova M. D.², Omarova E. O.¹, Adenova L. Zh¹*

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF EMOTIONAL-AFFECTIVE PROCESSES ON THE PERSONAL SELF-EFFICACY OF MODERN STUDENTS

Abstract

The article examines the influence of emotional-affective processes on the self-efficacy of modern students. The theoretical framework is based on the concepts of A. Bandura and L. Friedenberg, which explain the mechanisms of self-efficacy formation and the role of emotional factors in this process. The empirical study was conducted at Abai Kazakh National Pedagogical University, Suleyman Demirel University, and Turan University, involving 270 students (41% male, 59% female).

The study utilized C. Ryff's methodology to assess psychological well-being, emotional state dynamics, and personal value-meaning orientations. The results revealed a dual impact of affective processes on self-efficacy. Positive effects: energy and activity increase confidence, emotional engagement enhances productivity, curiosity stimulates cognitive and professional motivation. Negative effects: anxiety reduces productivity, fear of failure inhibits initiative, emotional rigidity hinders competence development. A significant correlation was found between:

psychological well-being, formation of life meanings, motivational orientation, self-efficacy indicators.

The findings highlight the need for a holistic approach to self-efficacy development, considering affective aspects of personal growth. C. Ryff's psychological well-being model, comprising six key components, provides a valuable framework for understanding the mechanisms of effective self-perception in students.

Keywords: self-efficacy, emotional-affective processes, psychological well-being, students, self-perception.

КІРІСПЕ Қазақстан Республикасының білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында бекітілген жоғары білімге қойылатын мемлекеттік талаптар студенттің дербес және бәсекеге қабілетті тұлғасын қалыптастыруға бағдарланған. Білім алушылардың өзіндік тиімділігін дамытудың маңыздылығы ҚР жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында атап көрсетілген, оған сәйкес білім беру процесі мен университет ортасы өзін-өзі дамыту және үздіксіз оқыту дағдыларының қалыптасуына ықпал етуі тиіс. Құжатта қазіргі заманғы білім ұтқырлықты, сыни ойлауды және тұрақты

физикалық және интеллектуалды жетілдіруге дайын тұлғаны тәрбиелеуі керек екендігі атап өтілген (Стандарт, 2018) [1].

Психологияда өзіндік тиімділік мәселесі соңғы жиырма бес жыл ішінде маңызды болып қала береді. Бастапқыда Батыс ғылымында дамыған жеке табыс идеясы біздің шындыққа да берік енген. Біздің зерттеуіміздің міндеттерінің бірі-өзін-өзі тиімділік пен жетістікке жету арасындағы байланысты талдау, сонымен қатар отандық және шетелдік әдебиеттерде осы Тұжырымдаманың қолданыстағы түсіндірмелерін нақтылау.

1977 жылы белгілі психолог Альберт Бандура ұсынған Өзін-өзі тиімділік тұжырымдамасы (self-efficacy) [2] адамның өз мақсаттарына жету үшін қажетті әрекеттерді құру және орындау қабілетіне деген сенімі ретінде анықталады. Төрт онжылдықта бұл теория халықаралық қатынастардан бастап кәсіби спортқа дейінгі әртүрлі салаларда қолданылады.

Әлеуметтік-экономикалық және мәдени өзгерістер қоғамның жастарға деген талаптарын арттырады: бүгінде тек кәсіби білім мен дағдылар жеткіліксіз. Қазіргі заманғы маман өмірдің әртүрлі салаларында белсенділікке, бәсекеге қабілеттілікке, стресске төзімділікке, мақсаттылыққа және жетістікке жету қабілетіне ие болуы керек.

Қазіргі қоғам өз жұмысының нәтижелерін де, жеке әлеуетін де барабар бағалай алатын жоғары тиімді адамдарға өте мұқтаж. Іс-әрекетке субъективті көзқарас адамның ішкі ресурстарға, өсу әлеуетіне, жұмыс әдістерін таңдау еркіндігіне, сондай-ақ мақсат қоюға және стратегия құруға икемділіктен көрінеді. Мұның бәрі, сайып келгенде, жеке тұлғаның өзіндік тиімділік деңгейіне байланысты.

Осыған байланысты білім берудің негізгі міндеті студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруға, шығармашылық өсуге және қабілеттерін ашуға деген ұмтылысын дамыту болып табылады. Бұл жалпы кәсіби құзыреттілікті ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғам жағдайында өзіндік тиімділікті, креативтілік пен рефлексияны дамытудың негізін анықтайтын кәсіби сана мен өзін-өзі танудың қалыптасуының арқасында мүмкін болады.

Э. Фрайденберг атап өткендей, өзінің тиімділігіне деген сенімділік адамға стресстік жағдайларда ішкі ресурстарды сәтті пайдалануға мүмкіндік береді [3, 233-бет].

Сонымен қатар, өзіндік тиімділік динамикалық және статикалық сапа емес, өйткені ол тәуелді:

- әр түрлі қызмет түрлеріне қажетті нақты дағдылардың болуы;
- сыртқы жағдайлар;
- адамның басқалардың қабілеттері туралы идеялары (әсіресе құзыретті деп саналатындар);
- физикалық және эмоционалдық жағдайы [4].

Коломиец О.В. өзіндік тиімділікті маңызды өмірлік оқиғаларды басқару үшін мотивацияны, интеллектуалды және мінез-құлық ресурстарын белсендіру қабілетіне сенімділік ретінде анықтайды [5].

Сонымен, психикалық процестер жеке тұлғаның өзіне деген сенімділігін дамытуға ықпал ете отырып, іс-әрекеттің өнімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады. Дж. Маддукс «Self-Efficacy: the Power of Believing You Can» жұмысында, оның тиімділігіне деген сенім адамның психологиялық әл-ауқаты үшін өте маңызды [6].

Тұлғаның өзімен үйлесімді қарым-қатынасын көрсететін негізгі психологиялық сипаттамаларға мыналар жатады:

- өзін-өзі реттеу қабілеті
- өзін-өзі қабылдау
- өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылу
- жеке өсуге бағдарлау
- автономия
- өзін-өзі бақылау
- тұрақты өзін-өзі жетілдіру
- дамыған өзіндік тиімділік

Бұл компоненттер тұлғаның психологиялық денсаулығының маңызды көрсеткіштері болып табылады [7].

Өзіндік тиімділік құбылысы әсіресе жас кезінде, әсіресе студенттік жылдары ерекше мәнге ие болады. Себебі қазіргі заманғы кәсіби стандарттар болашақ мамандардың жеке және кәсіби қасиеттеріне жоғары талаптар қояды [8]. Бұл жағдайда жасөспірімнен талап етіледі:

- өзін-өзі дамытуға дайындық,
- сауатты мақсат қою және жоспарлау қабілеті,
- жетістіктердің тұрақты мотивациясы,
- жеке ресурстарды анықтау және пайдалану мүмкіндігі,
- шығармашылық өзін-өзі дамытуға бағдарлау.

Жоғары оқу орны түлегінің бәсекеге қабілеттілігі табысты оқу-кәсіптік қызмет процесінде алынған қасиеттер мен дағдылардың осы кешенінің қалыптасуына тікелей байланысты [9].

Студенттік жас-бұл ең жоғары әлеуметтік және танымдық белсенділік кезеңі, белсенді кәсіби қалыптасу және тұлғаның құндылық-семантикалық саласын қалыптастыру уақыты. Бұл тұрғыда өзін-өзі тиімділік адамға мүмкіндік беретін негізгі қасиет ретінде әрекет етеді:

- өз өмірінің белсенді субъектісіне айналу,
- өз мүмкіндіктерін объективті бағалау,
- қолда бар ресурстарды тиімді пайдалану,
- әр түрлі қызмет салаларында оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу.

Бұл сапа қазіргі жағдайда сәтті кәсіби және жеке іске асырудың негізіне айналады.

Практикалық тұрғыдан алғанда, студенттердің өзіндік тиімділігі тұжырымдамасы оқу процесінде негізгі кәсіби және жеке құзыреттіліктерді дамытудың тиімді құралы болып табылады [10].

Соңғы төрт онжылдықта психологиядағы өзіндік тиімділік құбылысын белсенді түрде зерттегеніне қарамастан, оның көптеген аспектілері әлі зерттелмеген. Қолданыстағы терминологиялық түсініксіздік («өзін-өзі анықтау», «жеке әлеует», «өзін-өзі жүзеге асыру» байланысты ұғымдар) белгілі бір әдістемелік күрделілікті тудырады, бұл зерттеушілерге студенттік аудиторияға қатысты осы құрылымның құрылымдық компоненттерін әр түрлі түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жүргізілген теориялық талдау аффективті процестерді өзіндік тиімділік құрылымының негізгі элементтерінің бірі ретінде анықтауға мүмкіндік берді. Біздің зерттеуімізде біз зерттеуге назар аударамыз:

- позитивті тұлғааралық қатынастар,
- тұлғаның дербестігі,
- кәсіби ортада бейімделу қабілеттері,
- жеке өсу,
- мақсатқа ұмтылу,
- өзін-өзі қабылдау,
- психологиялық әл-ауқат.

Зерттеудің негізгі мақсаты-студенттік кезеңде қалыптасатын жүйелік жеке қасиет ретінде өзіндік тиімділікті кешенді талдау, сонымен қатар оның рөлін анықтау:

- оқу іс-әрекетінің сәттілік факторы ретінде,
- еңбек нарығындағы бәсекелестік артықшылық ретінде,
- өмірлік жетістікке жетудің ресурсы ретінде.

Бұл тәсіл өзіндік тиімділікті болашақ мамандардың кәсіби және жеке жетілуінің интегралды көрсеткіші ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру ортасы студенттердің жеке тиімділігіне жоғары талаптар қояды, оның ішінде өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті, стресске төзімділік, мотивация және өзгеретін жағдайларға бейімделу. Осы аспектілерге әсер ететін негізгі факторлардың бірі – аффективті процестер-тұлғаның дамуына ықпал ететін және кедергі келтіретін эмоционалды күйлер.

Аффективті процестерге мыналар жатады: эмоциялар (маңызды оқиғаларға қысқа мерзімді реакциялар), көңіл-күй (ұзақ эмоционалды күйлер), сезімдер (тұрақты эмоционалды қатынастар). Р. Лазарустың теориясына сәйкес, эмоциялар адамға сыртқы және ішкі қиындықтарға жауап беруге көмектесетін бейімделу рөлін атқарады [11]. Оқыту контекстінде жағымды эмоциялар (қызығушылық, қуаныш) мотивацияға ықпал етеді, ал жағымсыз эмоциялар (мазасыздық, стресс) танымдық қабілеттерін төмендетуі мүмкін.

Өзін-өзі тиімділігі дамыған студенттер аффективті процестердің қалыптасуын көрсетеді, ал қолайлы білім беру ортасы осы жеке сапаны дамытудың маңызды шарты болып табылады.

Қазіргі белгісіздік жағдайында, кәсіби және жеке перспективаларға деген сенімділік төмендеген кезде, студенттердің психологиялық әл-ауқаты негізгі ресурсқа айналады. Оған мыналар кіреді:

Позитивті өзін-өзі қабылдау:

- барлық артықшылықтар мен кемшіліктермен өзіңізді тұтас қабылдау,
- өткен тәжірибеңізге оң баға беру,
- өзін-өзі бағалау.

Үйлесімді тұлғааралық қатынастар:

- сенімді байланыс орнату мүмкіндігі,
- эмпатия және эмпатияға дайындық,
- жақын қарым-қатынасқа ұмтылу,
- адами байланыстардағы өзара қарым-қатынасты түсіну.

Аффективті реттеу:

- сіздің эмоционалды күйлеріңізді білу және қабылдау қабілеті,
- рационалды және эмоционалды арасындағы тепе-теңдік.

Психологиялық әл-ауқаттың бұл компоненттері студенттердің жеке басының жоғары тиімділігін дамытуға негіз болады.

Өзіндік тиімділіктің жоғары деңгейі студенттердің жетістігін анықтайтын факторға айналады, өйткені:

- күрделі оқу міндеттерін шешу қабілетін арттырады,
- өмірлік қиындықтарды жеңу дағдыларын дамытады,
- қойылған мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді,
- өзін-өзі дамытуға мотивацияны күшейтеді,
- білім беру ортасының стресс факторларына төзімділікті қалыптастырады.

Осылайша, өзіндік тиімділік болашақ мамандардың психологиялық жетілуінің және кәсіби дайындығының интегралды көрсеткіші ретінде әрекет етеді, бұл оларға қазіргі әлемнің өзгеретін жағдайларына тиімді бейімделуге мүмкіндік береді.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР Психологиялық ғылымдағы студенттік жас жеке тұлғаның қалыптасуының негізгі кезеңі ретінде ерекше орын алады. Осы жас кезеңін зерттеудің негізін қалаушылардың бірі Б.Г. Ананьев оны кеш жасөспірім мен ерте ересек арасындағы өтпелі кезең ретінде анықтайды [12].

Бұл кезең қарқынды кәсіби және жеке дамумен сипатталады, онда адам арнайы білім мен дағдыларды игеріп қана қоймай, өзінің өмірлік ұстанымын белсенді түрде қалыптастырады.

Студент бола отырып, адам адамның ішкі психологиялық ресурстарын іске асыруды талап ететін білімді, практикалық кәсіби дағдыларды белсенді меңгереді. Кәсіби өзін-өзі анықтау – бұл динамикалық процесс. Дамудың бір бағытын таңдаған студент басқаларында да жүзеге асырылуы әбден мүмкін. Бұл жас «ең шешуші» болып саналады, өйткені дәл осы кезең адамның болашағын анықтайтын, өте белсенді, өзімен қарқынды жұмыс жасайтын уақыт.

И. А. Зимняяның айтуынша, студенттік-бұл ерекше әлеуметтік топ:

- кәсіби құзыреттерді мақсатты игеру,
- жоғары білім деңгейі,

- белсенді мәдени ұстаным,
- айқын танымдық мотивациямен [13].

Студенттік кезеңдегі дамудың әлеуметтік жағдайы сипатталады:

1. Өмірлік стратегияларды өзектендіру,
2. Ұзақ мерзімді мақсаттар жүйесін қалыптастыру,
3. Өз бетінше шешім қабылдау қажеттілігі,
4. Өз таңдауы үшін жауапкершілік,
5. Кәсіби жолға қатысты күмәнді жеңу.

Т. Э. Белянская атап өткендей, студенттердің өмірлік жоспарлары қос функцияны орындайды:

- өзін-өзі тану механизмі ретінде қызмет етеді,
- әлеуметтік шындыққа бейімделу жүйесі ретінде әрекет етеді [14].

Бұл жас кезеңінің ерекшелігі материалдық тәуелсіздік қажеттілігінен кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігіне және әлеуметтік тануға дейінгі мотивациялық аясының өзгерісінің болуында. Сонымен қатар, студенттік жас-бұл дағдарыстың бір түрі, онда жаңа әлеуметтік рөлдерді игеру, жауапкершілікті қалыптастыру, өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын дамыту, кәсіптік даярлықтың жаңа талаптарына бейімделуі жүзеге асатын болады [15, б. 237].

Зерттеудің эмпирикалық бөлігі үш қазақстандық ЖОО базаларында атап айтсақ, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университетінде, Сүлейман Демирел және Тұран университетінде жүргізілді.

Зерттеуге әр түрлі мамандықтағы 270 студент (41% ұлдар және 59% қыздар) қатысты, бұл студенттік ортада өзіндік тиімділіктің дамуы туралы репрезентативті мәліметтер алуға мүмкіндік берді.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ТАЛДАУ Аффективті процестер студенттердің өзіндік тиімділігін қалыптастыруда екіұшты рөл атқарады, олардың эмоционалды модальділігіне байланысты сараланған әсер етеді:

1. Оң әсер:
 - Энергия мен белсенділік өз мүмкіндіктеріне деген сенімді арттырады,
 - Эмоционалды қатысу өнімді іс-әрекетке ықпал етеді,
 - Қызығушылық танымдық және кәсіби мотивацияны ынталандырады.

2. Теріс әсер:
 - Мазасыздық өнімділікті төмендетеді,
 - Сәтсіздіктен қорқу бастаманы шектейді,
 - Эмоционалды қаттылық құзыреттіліктің дамуына кедергі келтіреді.

Өзіндік тиімділіктің өзін-өзі қолдау функциясы ерекше маңызға ие, ол:

- Проблемалық жағдайларда эмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз етеді,
- Қиындықтардан кейін тез қалпына келтіруге ықпал етеді,
- Оң кәсіби сәйкестікті қалыптастырады,

Біздің жұмысымызда аффективті компонентті диагностикалау үшін бағалауға мүмкіндік беретін К. Риффтің әдістемесі қолданылды:

- Психологиялық әл-ауқаттың өзекті деңгейі,
- Эмоционалды күйлердің динамикасы,
- Тұлғаның құндылық-семантикалық бағдарлары.

Зерттеу нәтижелері арасындағы маңызды корреляцияны растады:

1. Психологиялық әл-ауқат деңгейі,
2. Өмірлік мағыналардың қалыптасуы,
3. Мотивациялық бағыт,
4. Өзіндік тиімділік көрсеткіштерімен.

Бұл деректер студенттердің кәсіби қалыптасуындағы тұлғалық өсудің когнитивті және аффективті компоненттерін ескере отырып, өзіндік тиімділікті дамытуға біртұтас көзқарастың қажеттілігін көрсетеді.

К. Риффтың психологиялық әл-ауқаттылық моделі студенттердің өзін-өзі тиімді сезінуінің дамуын түсіну үшін маңызды 6 компонентті бөліп көрсетеді:

1. Өзін-өзі қабылдау:

- Өткен тәжірибеге оң көзқарас
- Жетілмегендіктерді де қабылдай білу
- Өз-өзіне деген сенімділік

2. Позитивті қарым-қатынас:

- Сенімді әлеуметтік байланыстар
- Қамқорлық пен қолдауға қабілеттілік
- Эмпатиялық түсіністік

3. Құзыреттілік:

- Күнделікті өмір талаптарын шеше алу
- Проблемаларды тиімді реттеу
- Өмірлік дағдылардың жетілгендігі

4. Өмірлік мақсаттар:

- Мағыналы бағыттардың болуы
- Болашаққа деген нақты көзқарас
- Мақсаттарды іске асыру механизмдері

5. Тұлғалық өсу:

- Үздіксіз өзін-өзі жетілдіру
- Жаңа тәжірибелерге ашықтық
- Дамуға деген үнемі құштарлық

6. Автономия:

- Өз шешімдеріне сенімділік
- Сыртқы ықпалдардан тәуелсіздік
- Ішкі бағдарламаларды сақтау қабілеті

1-сурет және 1-кестеде көрсетілген аффективтік процестердің статистикалық сипаттамасы:

- Әр компоненттің орташа мәндері,
- Стандартты ауытқулар,
- Минималды және максималды көрсеткіштер,
- Компоненттер арасындағы корреляциялық байланыстар.

Бұл деректер студенттердің психологиялық әл-ауқаттылық деңгейін жан-жақты бағалауға және өзін-өзі тиімді сезінуді дамытудың негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Әр компоненттің даму деңгейі жеке тұлғаның эмоционалды тұрақтылығы мен кәсіби дайындығының көрсеткіші ретінде қызмет етеді.

Кесте 1. Аффективтік процестердің жиілігі, психологиялық әл-ауқат компоненттерінің деңгейлері бойынша таралуы (%)

Компоненттер	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Оң қарым-қатынас	5,8	57,2	37
Автономиялық қабілет	3,2	53,5	43,3
Органы басқару қабілеті	3,8	53,4	42,8
Тұлғалық даму деңгейі	13,5	46,5	40
Мақсаттардың анықтығы	2,8	27,5	69,7
Өзін-өзі қабылдау	7,8	45,2	47,0
Жалпы психологиялық әл-ауқат	7,7	35,8	56,5

Талдау нәтижелері келесі ерекшеліктерді анықтады:

1. Ең жақсы көрсеткіштер:

- Оң қарым-қатынас (57,2% орташа деңгей)
- Автономия (53,5% орташа деңгей)
- Ортаны басқару (53,4% орташа деңгей)

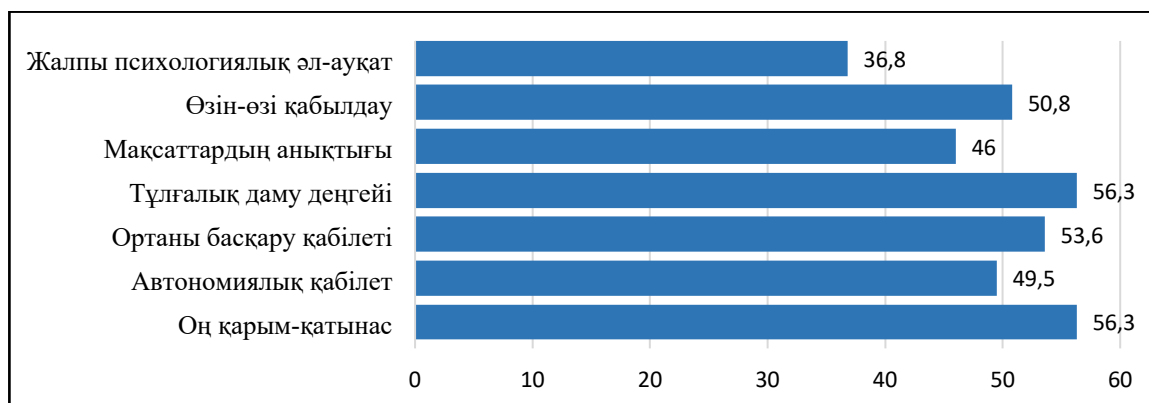
2. Ең әлсіз салалар:

- Мақсаттардың анықтығы (69,7% төмен деңгей)
- Жалпы психологиялық әл-ауқат (56,5% төмен деңгей)
- Өзін-өзі қабылдау (47% төмен деңгей)

3. Ерекшеліктер:

- Тұлғалық дамуда жоғары деңгейдің салыстырмалы жоғарылығы (13%)
- Мақсаттардың анықтығында жоғары деңгей 2,8 (0%) ғана.

Бұл нәтижелер студенттердің әлеуметтік қарым-қатынас қабілетінің салыстырмалы тұрақтылығын, бірақ өзін-өзі тану мен мақсат қоюда айтарлықтай қиындықтар бар екенін көрсетеді.

Сурет 1 - Студенттер арасындағы аффективтік процестердің көрсеткіштерінің орташа арифметикалық мәндері

- Зерттеу нәтижелерінің терең талдауы келесі қорытындыларды ашады:
- Оң қарым-қатынас көрсеткіші бойынша:
- Зерттеуге қатысқан студенттердің 57%-ы орташа деңгей көрсеткен (орташа балл 56,3)
- Бұл көрсеткіш студенттердің көпшілігінің:
- Жеткілікті деңгейде әлеуметтік байланыс құра алатынын
- Қауіпсіз қарым-қатынас орната алатынын
- Өзара сенімділік жағдайын сақтай алатынын көрсетеді
- Проблемалық аспектілер:
- Студенттердің 37,1%-ы төмен деңгей көрсеткен
- Бұл топтағы студенттерде:
- Ашықтық пен эмоционалды жылылықты білдіруде қиындықтар байқалды
- Қамқорлық қарым-қатынастарды құру шектеулі
- Әлеуметтік оқшаулану тенденциясы байқалды
- Жиі көңіл-күй төмендігі байқалды

Автономия деңгейі: 49,5% студенттер орташа деңгей көрсетті (орташа ариф. балл 49,5). Бұл студенттер жағдайға қарай өз бетінше де, сыртқы кеңес пен пікірлерді ескере отырып да әрекет ете алады. Икемді тәртіпте қабылдау шешімдеріне қабілетті. 43,3% студенттер төмен деңгей көрсетті, бұл айтарлықтай сыртқы бағалауға тәуелділік, маңызды шешімдерді басқалардың

көзқарастары негізінде қабылдайтынын, қоғамдық күтімдерге сәйкес әрекет етуге бейім, өз позициясын қорғауда қиындықтарға тап болатындықтарын көрсетеді.

Ортаны басқару қабілеті: 53,6% студенттер орташа деңгей көрсетті (орташа балл 53,6). Коммуникативтік дағдыларды дамытуға ұмтылыс, өмірлік жағдайларды реттеуге деген ынта, жаңа жағдайларға бейімделу процесінде прогресс көрінеді.

42,7% студенттер төмен деңгей көрсетті. Бұл күнделікті іс-шараларды ұйымдастыруда қиындықтар, өзгерістер енгізуге деген қорқыныш, сыртқы жағдайларды басқаруда өзіне деген сенімсіздік, пассивті әрекет ету моделі орын алатындығынын айғағы.

Клиникалық маңызы:

- Төмен көрсеткіштер психологиялық кеңес беру мен әлеуметтік дағдыларды жетілдіру бағдарламаларының қажеттілігін көрсетеді,

- Жеке тұлғаның әлеуметтену процесіндегі қиындықтарды жеңуге бағытталған шаралар қажет.

- Ғылыми мән-жайы:

- Зерттеу нәтижелері заманауи студенттердің психолоэмоциялық күйлерінің деңгейі туралы объективті деректер береді,

- Жоғары оқу орындарында психологиялық қызмет көрсету жүйесін жетілдіру қажеттілігін растайды.

- Бұл мәліметтер студенттік ортада әлеуметтік-психологиялық қолдауды ұйымдастырудың арнайы бағдарламаларын әзірлеу үшін негіз болып табылады. Аффективтік процестердің өзара байланыстарының ішкі құрылымын зерттеу үшін өзара байланыстар есептелді, алынған мәліметтер 2 - кестеде келтірілген.

Кесте 2. - Аффективтік процестердің өзара корреляциялық байланыстары
(Спирмен коэффициенттері)

Параметрлер	Оң қатынас	Автономия	Ортаны басқару	Тұлғалық өсу	Өмір мақсаты	Өзін-өзі қабылдау
Автономия	0,432**					
Ортаны басқару	0,486**	0,658**				
Тұлғалық өсу	0,447**	0,765**	0,653**			
Өмір мақсаты	0,451**	0,324**	0,610**	0,478**		
Өзін-өзі қабылдау	0,558**	0,706**	0,725**	0,760**	0,591**	
Психологиялық әл-ауқат	0,660**	0,764**	0,851**	0,826**	0,687**	0,893**

Негізгі байқаулар:

1. Күшті интеграциялық байланыстар:

- Барлық аффективтік процестер арасында статистикалық маңызды оң корреляциялар анықталды ($p < 0,01$)

- Ең жоғары корреляциялар психологиялық әл-ауқат пен өзін-өзі қабылдау арасында ($r=0,893$) және психологиялық әл-ауқат пен ортаны басқару арасында ($r=0,851$) байқалды.

2. Жүйелік әсер ету механизмі:

- Әрбір компоненттің деңгейінің өзгеруі (өсу, төмендеу) басқа барлық параметрлерге әсер етеді

- Автономия мен тұлғалық өсу арасындағы жоғары корреляция ($r=0,765$) өзін-өзі дамытудың тәуелсіздік деңгейіне әсерін көрсетеді

3. Маңызды тәуелділіктер:

- Ортаны басқару қабілетінің психологиялық әл-ауқатқа ең күшті әсері ($r=0,851$)

- Өзін-өзі қабылдау психологиялық әл-ауқаттың негізгі предикторы ретінде танылды

4. Практикалық қорытындылар:

- Аффективтік процестердің біртұтас жүйе ретінде дамуы

- Психологиялық интервенцияларды кешенді жүргізу қажеттілігі
- Өзін-өзі қабылдау мен органы басқару дағдыларын дамытудың артықшылығы $p < 0,01$ (статистикалық маңыздылық деңгейі)

Бұл нәтижелер студенттердің психологиялық әл-ауқатын арттыру үшін аффективтік процестердің интегралды жүйесін ескеретін жекелендірілген тәсілдерді әзірлеу қажеттілігін көрсетеді.

ҚОРЫТЫНДЫ. Психологиялық әл-ауқаттың интегративті табиғаты. Нәтижелер психологиялық әл-ауқаттың барлық компоненттерінің жүйелік байланысын растайды (К.Рифф бойынша). Ең үлкен болжамды мән мыналарды көрсетеді: Өзін-өзі қабылдаудың жалпы әл-ауқатпен байланысы ($r=0.893$), құзыреттіліктің психологиялық денсаулыққа әсері ($r=0.851$), тұлғалық өсудегі автономияның негізгі рөлі ($r=0.765$).

Дамудың маңызды аймақтарына келетін болсақ, қазіргі студенттерде проблемалық аймақтар анықталды: 69,7% бұлыңғыр өмірлік мақсаттарға ие, 56,7% жалпы әл-ауқаттың төмен деңгейін көрсетеді, 48% өзін-өзі қабылдауда қиындықтарға тап болады, 43,3% сыртқы бағалауға тәуелді.

Білім беру ортасына арналған практикалық ұсыныстар: өзіндік тиімділікті арттыру үшін студенттерге мақсат қою тренингтерін енгізу (мақсаттардың әл-ауқатпен байланысы $r=0.687$), топтық жұмыс формалары арқылы эмоционалды интеллектті дамыту (оң қатынастар $r=0.660$ әл-ауқатымен байланысты), автономияның көрінісі үшін жағдай жасау (тұлғалық өсуге әсер ету $r=0.765$).

Өрі қарайғы зерттеулер алынған мәліметтер бойынша мынандай қажеттіліктерді көрсетеді: гендерлік айырмашылықтарды терең зерттеу (үлгі: 4 41%, әйелдердің 59%), көрсеткіштер динамикасын бойлық талдау, психологиялық сүйемелдеудің сараланған бағдарламаларын әзірлеу.

Зерттеу аффективті процестердің студенттердің өзіндік тиімділігіне кешенді әсері туралы қойылған болжамды растады. Алынған корреляциялық тәуелділіктер оқу процесін психологиялық-педагогикалық қолдауда біртұтас тәсілдің қажеттілігін негіздейді, мұнда психологиялық әл-ауқаттың әр компонентінің дамуы өзіндік тиімділіктің жалпы деңгейін күшейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы, №604 бұйрығы. Қазақстан 2.Республикасының Әділет министрлігінде 2018 жылғы 1 қараша, №17669 <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> 11.08.2021.

2. Bandura A. *Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change* // *Psychological Review*. – 1977. – №1. – P. 18-24.

3. Frydenberg E. *Adolescent coping: Theoretical and research perspectives*. – New York: Routledge, 1997. – 233 p.

4. Бельх Т.В. *Структура интегральной индивидуальности студентов с разным уровнем выраженности коммуникативной самоэффективности*. - М.: Мир науки, 2015. - 70 с.

5. Коломиец О.В. *Самоэффективность студентов гуманитарных и технических специальностей // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. – 2015. - №6(4). – С. 94-97.

6. Maddux J.E. *Self-Efficacy: The Power of Believing You Can* (2nd edn) / edited by Shane J. Lopez and C.R. Snyder. - *The Oxford Handbook of Positive Psychology*, 2012 <https://www.oxfordhandbooks.com/view/1093/oxfordhb/9780195187243.001.0001/oxfordhb-9780195187243e031> 17.08.2021.

7. Галой Н.Ю., Лихачёва Э.В., Николаева Л.П., Огнев А.С. *Ценностные ориентации студентов как предиктор их самоэффективности и жизнестойкости // Человеческий капитал*. – 2020. – №8(140). - С. 241-250.

8. Терехова Т.А. *Эмпирическое исследование жизнестойкости как ресурса личности в контексте этнических особенностей / Т.А. Терехова, Е.Л. Трофимова // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Психология*. 2017. – Т. 19. – С. 96–102.

9. Фонталова Н.С. Влияние стрессоустойчивости как профессионально важного качества педагога на профессиональную успешность / Н.С. Фонталова, А.О. Шишкина, Г.Э. Турганова // *Евразийское сотрудничество: материалы междунар. науч.-практ. конф., Иркутск, 14–15 сент. 2017 г.* – Иркутск, 2017. – С. 321–333.

10. Воронцова Е.Г. Взаимосвязь представлений о самооффективности с мотивацией достижения успеха у юношей и девушек, обучающихся на психологическом и юридическом направлениях обучения в вузе // *Baikal Research Journal.* – 2019. – Т. 10, № 1. – DOI: 10.17150/2411-6262.2019.10(1).3.

11. Lazarus R., Folkman S. *Stress, appraisal, and coping.* - New York: Springer Publishing Company, 1984. – 445 p.

12. Ананьев Б.Г. *Человек как предмет познания* /Б.Г.Ананьев. – 3-е издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 288 с.

13. Зимняя И.А. *Педагогическая психология: учебник для студентов по педагогике и психологии.* – М.: Логос, 2000. –384 с.

14. Белянская Т.Э. Социально-психологические характеристики студенческого возраста // *Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета.* – 2020. – №3(55). – С. 220-227.

15. Пенькова М.С., Панфилова Ю.С. Психологические особенности современного студенчества // *Материалы XI Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум»* <https://scienceforum.ru/2019/article/2018016645> 27.04.2025.

16. Ryff C.D., Magee W.J., Kling K.C., Wing E.H. *Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being* // *The Self and Society in Aging Processes* / ed. Ryff C.D., Marshall V.W. – New York: Springer, 1999. – P. 247–278.

References

1. Bilim berudiń barly`q deńgejinin` memlekettik zhalpy`za mindetti bilim beru standarttary`. Qazaqstan Respublikasy` Bilim zhane zhyly`m ministriniń 2018 zhyly`y` 31 qazanda`y`, №604 bújry`zy`. Qazaqstan 2.Respublikasy`nyń Adilet ministriliginde 2018 zhyly`y` 1 qarasha, №17669 <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> 11.08.2021.

2. Bandura A. *Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change* // *Psychological Review.* – 1977. – №1. – R. 18-24.

3. Frydenberg E. *Adolescent coping: Theoretical and research perspectives.* – New York: Routledge, 1997. – 233 p.

4. Bely`x T.V. *Struktura integral`noj individual`nosti studentov s razny`m urovnem vy`razhennosti kommunikativnoj samoe`ffektivnosti.* - М.: Mir nauki, 2015. - 70 s.

5. Kolomicz O.V. *Samoe`ffektivnost` studentov gumanitarny`x i texnicheskix special`nostej* // *Aktual`ny`e problemy` gumanitarny`x i estestvenny`x nauk.* – 2015. - №6(4). – S. 94-97.

6. Maddux J.E. *Self-Efficacy: The Power of Believing You Can* (2nd edn) / edited by Shane J. Lopez and C.R. Snyder. - *The Oxford Handbook of Positive Psychology*, 2012 <https://www.oxfordhandbooks.com/view/1093/oxfordhb/9780195187243.001.0001/oxfordhb-9780195187243e031> 17.08.2021.

7. Galoj N.Yu., Lixachyova E`.V., Nikolaeva L.P., Ognev A.S. *Cennostny`e orientacii studentov kak prediktor ix samoe`ffektivnosti i zhiznestojkosti* // *Chelovecheskij kapital.* – 2020. – №8(140). - S. 241-250.

8. Terexova T.A. *E`mpiricheskoe issledovanie zhiznestojkosti kak resursa lichnosti v kontekste e`tnicheskix osobennostej* / T.A. Terexova, E.L. Trofimova // *Izvestiya Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Psixologiya.* 2017. – Т. 19. – S. 96–102.

9. Fontalova N.S. *Vliyanie stressoustojchivosti kak professional`no vazhnogo kachestva pedagoga na professional`nyu uspeshnost`* / N.S. Fontalova, A.O. Shishkina, G.E`. Turganova // *Евразийское сотрудничество: материалы` mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Irkutsk, 14–15 sent. 2017 g.* – Irkutsk, 2017. – S. 321–333.

10. Voronczova E.G. *Vzaimosvyaz` predstavlenij o samoe`ffektivnosti s motivaciej dostizheniya uspeha u yunoshej i devushek, obuchayushhixsya na psixologicheskom i yuridicheskom napravleniyax obucheniya v vuze // Baikal Research Journal. – 2019. – T. 10, № 1. – DOI: 10.17150/2411-6262.2019.10(1).3.*

11. Lazarus R., Folkman S. *Stress, appraisal, and coping. - New York: Springer Publishing Company, 1984. – 445 p.*

12. Anan`ev B.G. *Chelovek kak predmet poznaniya / B.G. Anan`ev. – 3-e izdanie. – Sankt-Peterburg: Piter, 2001. – 288 s.*

13. Zimnyaya I.A. *Pedagogicheskaya psixologiya: uchebnik dlya studentov po pedagogike i psixologii. – M.: Logos, 2000. –384 s.*

14. Belyanskaya T.E`. *Social`no-psixologicheskie xarakteristiki studencheskogo vozrasta // Ucheny`e zapiski. E`lektronny`j nauchny`j zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2020. – №3(55). – S. 220-227.*

15. Pen`kova M.S., Panfilova Yu.S. *Psixologicheskie osobennosti sovremennogo studenchestva // Materialy` XI Mezhdunarodnoj studencheskoj nauchnoj konferencii «Studencheskij nauchny`j forum» <https://scienceforum.ru/2019/article/2018016645> 27.04.2025.*

16. Ryff C.D., Magee W.J., Kling K.C., Wing E.H. *Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being // The Self and Society in Aging Processes / ed. Ryff C.D., Marshall V.W. – New York: Springer, 1999. – P. 247–278.*

IRSTI 15.81.53

<https://doi.org/10.51889/2959-5967.2025.83.2.003>

A. B. Sadykova^{1*}, , A. R. Yermentaeva², , G. T. Bekmuratova¹,

¹Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF CREATIVITY IN THE PSYCHOLOGISTS' SELF-CONCEPT DEVELOPMENT

Abstract

The article examines the role of creativity in psychologists' self-concept development. The self-concept, as a key element of self-awareness, plays an important role in the professional activities of psychologists, influencing their approaches to counseling, psychotherapy, as work with the client's unconscious processes in the psyche and interaction with clients in general. Research shows that a high degree of creativity contributes to thinking flexibility and improves the ability to empathy, which, in turn, has a positive effect on the quality of psychological assistance. However, the ways of developing creativity in professional activities closely correlate with the personal characteristics of psychologists, such as the level of claims, locus of control, value-based life orientations, to uncertainty attitude and hence to the novelty of information, curiosity and the prospects for their disclosure are discussed. Practices of creative self-expression are actively applied in modern practical psychology as effective and in this matter, creativity becomes precisely the competence necessary for modern specialists, since elements of art-practices are included in most areas and approaches. The article also presents examples of empirical research that supports the link between creativity and self-concept. Also, the authors' empirical data presented on a sample of consulting psychologists and the manifestation of their creativity in the self-concept. The data focuses more on the importance of developing specific creative skills in psychologists as a means of improving their professional identity and work effectiveness.

Key words: Creativity, Self-concept of psychologists-consultants, creative components in the professional activity of a psychologist.